

FORRADALOM VOLT-E, VAGY ÖSSZEOMLÁS?

A BÜNTETŐTÖRVÉNSZÉK az utóbbi időben egyre többször kénytelen ítéletet mondani olyan politikai bűnperekben, amelyeknek hősei, vádlottjai vagy panaszosai a közelmúlt történetében szerepeltek s akik saját nemzedékük és közvéleményük marasztaló ítéletével szemben, vagy mondjuk: kedvezőtlen hangulata ellen, a bíróságnál keresnek jogorvoslatot vagy éppen fölmentést. Hovatovább gyakorlattá fejlődik, hogy a forradalom vagy az összeomlás itthon élő vezető alakjai, a memoárirás önvédelmi kísérleteit megelőzve vagy megtoldva, valamely sajtótámadás ürügyén a bíróság elé menekülnek, hogy becsületsértés vagy rágalmazás vétségében döntést provokáljanak a törvényszéktől, hogy annak esetleg kedvező határozatát kizsákmányolhassák olyan látszatok feltüntetésére is, mintha az ő szerepük és felelősségük tisztázása a bírói gyakorlat hatáskörébe tartoznék. Magát a bíróságot is nehéz és kényes feladat elé állítják. Mert az ilyen becsületsértési és rágalmazási perekkel szemben, amelyekkel megterhelik és szoros illetékességén kívülálló döntésre kényszerítik, a bíróság két álláspontot foglalhat el. Az egyik az, hogy a törvénykezési eljárásnak szabad folyást engedve, elrendeli a bizonyítást. A másik s tán a helyesebb és célszerűbb az, hogy elutasítva magától a részletek, a dokumentumok és a tények kivizsgálását, magánbecsületvédelmi ügyé degradálja és egyszerűsíti a bíróság munkáját s pusztán annak megállapítására törekszik: történt-e olyan sértés vagy olyan vád, amelynek valódisága egy tisztázatlan és földérintetlen szerepet vivő közéleti egyént közmegvetésnek tesz ki? A bonyodalom vagy a mesterséges zavartkeltés elől a bíróság tehát olymódon iparkodik kitérni, hogy nem terjeszti ki vizsgálatát a panaszos vagy a vádlott politikai múltjára, hanem azt a kényelmesebb és megszokottabb felfogást teszi magáévá, hogy a politikai szereplés és az egyéni becsület viszonyában a magyar közéleti észjárásnak és gyakorlatnak sajátos disztinkciója lehet mérlegelésének talppontjává. Elvégre a büntetőbíróság is okozhat olymódon, hogy a történelmi válságok, a forradalmak sötét gyászkeretbe foglalhatják a bennük szereplők névjegyét, hogy akadhatnak közöttük könnyelmű hazardőrök, Hübelebalázsok, snájdig tökfilkók, sőt véreskezű mézszárosok is, de — végtére is — „Brutus derék, becsületes férfiú“ s alapjában véve Robespierre volt a nagy megvesztegethetetlen, Saint-Just az angyalarcú puritán, akik bár borzalmakat borzalmakra halmoztak, polgári becsületükhöz soha kétség nem férhetett. A bíróság is elfogadhatja a magyar közélet avatag megkülönböztetését, amely szerint van politikai becsület és

van egyéni becsület. Az előbbi lehet országszerte hurcolt rongy, amely tiszta testen éktelenkedhetik. A bíró tehát megállapíthatja a becsület-sértés vagy a rágalmazás tényálladékát egy közéleti férfiúra nézve, holott ugyanakkor elrettenve és megbotránkozva tekint politikai cselekedeteire vagy mulasztásaira. Bizonyos, hogy ez sem kielégítő megoldás, de alapjában véve mégis csak egy kiegészítő formula, s még mindig sokkal kevesebb veszéllyel jár, mintha a bíró becsaltná magát egy bizonyítási eljárás csapdájába.

Gondoljuk csak végig egy ilyen védelmi fortélyal kieszelt procedúra lehetőségét. A vádlott tanukat idéztet be, olyanokat, akiknek vallomása reánézve enyhítő vagy éppen kedvező mozzanatokot tartalmaz. Azután olyan politikai háttérbe állíthatja be szereplését, amilyenbe akarja. Hiányozván a történelmi perspektívának megfelelő értékelési távlata, felolvastat egy sereg memoáriróbból célszerűen kiválasztott és csoportosított idézeteket és önkényes ténymegállapításokat. Ha védelmét még hazafias bokrétaünnepéllyel is ügyesen megtetézi s rágyújt a leghangzatosabb negyvennyolcas tirádákra, sőt talán hajlandó koncedálni azt is, hogy őt, a jóhiszemű, naív, tüzes patriótát megtévesztették és félrevezették: a vádlottak padján vagy a főmagánvád emelvényén olyan mártíri szobrot farag magának, hogy az érzelmes hallgatók könnymirigyei menten felfakadnak. Mit csinálhat a bíró egy ilyen megható áldozattal, aki íme, eleget szenvedett egy átoksúly, a félreértés és az erkölcsi számkivettség cserépszavazatai alatt! Talán ellentanukat idézzen meg, esetleg támasszon fel a sírból? Vagy a kortárs-ellenfelek emlékiratainak és feljegyzéseinek dzsungeleléből vágja ki azt a bunkót, amellyel a vádlottat vagy a panaszost leterítheti? Vagy talán történészek szaktudományos véleményét kérje ki, holott mindaz, ami előtte mint folyékony peranyag erjed és sístereg, nem szilárdulhatott történelmi halmazállapotba s ők is csak pártos szempontokat érvényesíthetnek ott, ahol tőlük várják az osztó igazságot és a tényítéletet? Világos, hogy a bíróság bármelyik útra lép is, a közelmúlt politikai szemléletében nem vághat elébe a történetírás pozitív anyaggyűjtéseiből idővel leszűrhető, végérvényes ítéletnek. Éppen ezért határozottan óvást emelünk az utóbbi hónapokban elharapódzott ama sanda célzatú történelmi vagy politikai bűnpereknek a felek részéről történő erőszakolása ellen, amelyek becsületvédelmi ürügyön a bírói szék elé hurcoltatnak, amelyeknek erkölcsi megnyugvást szolgáló célját nem láthatjuk, amelyek szerecsenmosdatásra sem alkalmasak, legfeljebb arra, hogy e kérdésekben a szükséges tájékozottságot meg sem szerezhető bíróságot léprevigyék, hogy megrendítsék az egészséges érzelmű közönség hazafias tudatát s egy pillanatra a demagógia és a tudományos kontárkodás műhelyévé tegyék az igazságszolgáltatás csarnokát, amikor a védelem vagy a magánvád a maga tógalebegtető ékesszólásával, hazafias tirádákkal felcicomázott álmártírokat gyárt egy szimpla rágalmazási per silány matériájából.

Ilyen helyzetek elé kényszeríti a judikatúrát — mint néhány közismert eset bizonyítja — a magyarországi októbrizmus legújabb taktikája. Ha az ember nem sajnálja a fáradságot és szembesíti 1918

őszi kérdéseiknek és dicsekvéseiknek crescendóját mostani dadogásainak méla akkordjaival, akkor alkothat csak magának némi fogalmat annak a különbségnek mérvéről, amely saját szereplésüknek önértékelésében beállott, annak a színváltozásnak jelentőségéről, amelyet védelmi ideológiájuk művel az idők és a dolgok formáival. Mi kezébe veszi a *Diadalmas Forradalom* című alkalmi művet s végighallgatja vallomásaikban a forradalom hőstetteinek fanfaronád-jait, az mindenesetre meglepődik mostani szótárunknak és módszerünknek moll-hangzatain. Akkor valósággal nemes versenyre buzdultak annak bizonyításában és hangsúlyozásában, hogy kinek micsoda elsődleges és közvetlen része volt a felfordulásban. Mondhatni, teljesítményeiknek, illetve hősködéseiknek aránya szabta meg a forradalomban elérhető pozíciójuk súlyát és rangját. Ki minél többet tudott felhozni a maga érdemeinek bizonyítására, annál zsírosabb koncokra lehetett igénye. Ha valami nem sikerült neki vagy a forradalom szilaj harciszekere elakadt a tehetetlenség és a gyámoltalanság iszapjában, akkor mindent át lehetett tolni az ancien regime számlájára, amely akkora csódtömeget hagyott reájuk, hogy a forradalom héroszai össze-rogytak likvidálásának terhe alatt. Ha ez igaz lett volna is — s tegyük fel, hogy a felelősségnek ebben az egyoldalú áthárításában volt egy szemernyi igazság — akkor minden józan ember joggal kérdezheti tőlük: miért nyúltak akkora mohósággal a hatalom után?

Ez azonban nem minden. Az októbrizmus három vezető pártja (a szociáldemokraták, a Jászi-féle polgári radikálisok és a negyvennyolcas irányzat szegénylegényei) nemcsak hogy törvénytelen, forradalmi organizációt létesítettek, amikor a magyar alkotmányos élet szervei még szabályos működésben voltak, hanem lehetetlenné tették a történelmi pártokkal való összefogást is, hogy mindent és mindenkit kiűtáljanak a hatalomból és a felelősségből, ami és aki hazafias és demokratikus eszméktől áthatott tényező volt ebben az országban s amelyeknek mindegyike teljes önzetlenséggel kívánta részét kivenni az országmentés emberfeletti feladatából. Ez a három párt hiúsította meg a jobb és balközépi irányokkal tervezett nemzeti koncentrációt, mondott ellene Andrássy közös külügyminiszterségének és Hadik reformkormányának, ez a három párt féktelen és lelkiismeretlen propagandájával átfertőzte a tájékozatlan és hiszékeny közvéleményt, hogy Wilson csak velük tárgyal, hogy az antant szóba se áll a háborús uszítóknak elrágalmazott nacionalista vezérekkel, hogy a nemzetiségekkel csak ők tudnak olyan megállapodásokat kötni, amelyek fenn tartják Szent István koronája országainak legalább gazdasági integritását. Hihetetlen, erőszakos arroganciájukkal minden épkézláb kibontakozási tervet félrelöktek és diszkvalifikáltak mindenkit, aki nem volt hajlandó bedőlni külpolitikai handabandáiknak és pacifista révületeiknek. Hogy hatalompolitika is van a világon, s hogy elsősorban ilyen megoldások fogják alkotni a szövetséges és társult hatalmak békerendező elveit, hogy a szélnek eresztett katonaság és a frontok felbomlaltatása szabad prédaterré züllesztzi az országot minden félig-meddig legitimált vagy elismert szláv és román kapzsiság számára, amelynek befejezett tényein azután Wilson kenetei mitse változ-

tatnak: arról ezeknek a papírmáséfiguráknak, könyvmolypolitikusoknak és műveletlen demagógoknak sejtelmük se volt. Mikor aztán néhány hét múlva ébredezni kezdtek holdkóros képzeteikből s rájöttek, hogy varázs formulájuk csak szánalmat vagy derűtséget kelt a nemzetiségi fronton s a forradalom külpolitikai vonatkozásaiban, akkor az áldozati bárányok ártatlanságának gyapjában nyöszörögték el szerepük és munkájuk martíriumát s mocskos frazeológiájuknak egész tartalmát ráürítették az általuk félretolt uralkodóra és a tőlük megbuktatott politikai rendszerre« Évek múltán a magyar közönség csodálatos türelme, feledékenysége és közömbössége azután egyre inkább megerősítette és öntudatosította őket az áldozat és a vértanú pózában. Nem forradalom volt október 3i-ike, mondták, hanem összeomlás. Szerepet csak azért vállaltak benne, mert a nemzetet vissza akarták rántani az anarchia örvényétől. A hatalmat nem ragadták el a törvényes szervektől, hanem a hatalom valósággal reájuk szakadt. Következéleg nem gáncs illeti őket, hanem elismerés vagy — nem bánom — részvét és kegyelet. S egyikük-másikuk magában talán már követeli is azt a prytaneiont, ahol holtukig tartó eltartás és tisztelet lesz az osztályrészüik.

Itt, vagy majdnem már itt tartunk az októbrizmus apologetikai mutatóványaival. A maradék haza elfoglalva a napigondok robotjával, nemigen ér rá törődni zivataros közelmúltjának rokkant vitézeivel. A sajtó nagy része pedig, amely annakidején cinkosa volt az októbristák bűncselekményeinek és vétkes mulasztásainak, rendszerint nagy betűkkel, hasábos címekkel, szenzációt és pikantériát szimatoló reklámtárgyilagossággal találja fel a groteszk, többnyire kétesértékű tanúvallomásokot és „perrendszerű“ bizonyítékokat, úgyhogy egy esetleges politikai fordulatban újból Lohengrin lovagokká üthesse őket a balek középosztály elképedésére. Hogy mégis időnként történik valami e gyászos rehabilitációs kísérletekkel szemben, csak azt mutatja, hogy a magyar társadalomnak vannak még egészséges, eleven idegpályái, hogy emlékezete nem tompult el egészen s hogy fölismeri annak a kötelességnek parancsszavát, hogy politikai szempontból és tudományos érdekből egyaránt tiltakozzék e szédelgés ellen s megakadályozza a politikai Lázároknak feltámasztását a sziklasírból, a negyednapos hullarothadás állapotából.

SZENDE ZOLTÁN könyve (A magyar katasztrófa, 1918—19, Madách-könyvkiadó), amely előbb német nyelven is megjelent (Die Ungarn im Zusammenbruch 1918, Oldenburg) történelmi értékétől eltekintve is éppen jókor jött. A magyar katasztrófa ténykörülményeiben külön csoportosítja a politikai és katonai mozzanatokat. Forrásait (Hadilevéltár, külföldi monográfiák, hazai és külföldi emlékiratok) könyvének német kiadásában részletesen felsorolja, a magyarból elhagyja, talán azért, hogy olvasmányos jellegét tüntesse fel elsősorban. E forrásadatok és művek különböző értékűek. Köztük akadnak olyanok, amelyeknek becse vitatható és felhasználásukban a legnagyobb óvatosság ajánlatos (pl. Windischgratz Lajos herceg könyve, Kristóffy József emlékirata \$tb.), vagy ahol másodkézből vett adatokra utal. A német

osztrák művek tényközléseivel szemben a külföld előtt bebizonyítsa, miszerint a frontbomlás nem a magyar egységeknél kezdődött, vagy ahol magyar ezredek fertőzöttek meg leginkább, ott mindenütt kimutatható a veszélyben forgó országhatárok védelmének nosztalgiája, vagy Károlyi Mihályék kiáltványának hatása. Ezek tudvalevőleg a Nemzeti Tanács nevében felszólították a hadrakelt sereg magyar alkotórészeit, hogy követve Lenkey századának példáját, hagyják el állásaikat és állomásaikat és siessenek haza a hon védelmére. Szende műve a frontbomlasztás elbeszélésében, annak szinte minden csapatkötelékre való részletes ismertetésében, a hadilevéltár anyagát és a vonatkozó ezredjegyzőkönyvek és -történetek adatait esetenként és momentán elhelyezkedésüknek viszonyában, teljesen kimeríti. Ez művének tárgyilag legalaposabb és legszenzációsabb része. Hitelt érdemlő dokumentumoknak egész tömegét vonultatja fel annak bizonyítására, hogy: 1. az osztrák-magyar ármádiában a fegyelem lazulásának kezdetei nem magyarfajú egységekhez fűződnek; 2. Károlyiék propagandája nem pacifisztikus és bolsevik szellemével ingatta meg a magyar kötelékek lelkiállapotát, hanem hazafias üzelmeinek ellenállhatatlan mérge bontotta fel a katonai diszciplína szilárdságát; 3. a fermentáció a pesti körüti sajtó közvetítésével csak a hadtápvonal és a tartalék emberanyagát érintette, illetlenül hagyta azonban az olasz offenzíva megindításának pillanatában a lövészárkokban harcoló legénységet, mint amelyhez nem is érhetett el az álhazafias szellem nyomtatott maszlagja, az olaszok zárótüze miatt; 4. a hazavágyó, hazatérésüket sürgető tartalék- és hadtápalakulatok altisztjei és közemberei egyhangúlag s egyértelműleg kijelentették, hogy az olaszországi vagy ukrainai hadszíntereken ugyan eszükágában sincs tovább harcolni, ellenben készek vérüket ontani hazájuk védelmében, ahonnan egyre riasztóbb híreket hozott a tábori posta és a sajtó.

Szkeptikus elmék hajlandók üres kifogásnak vagy egyszerű dezertálási jogcímnek minősíteni a háborgó magyar bakáknak e kérelmét, amelyet a legnagyobb tisztelettel, — ha szabad ezt mondani — a katonai szubordináció szabályos formái és módjai között adtak elő. A skeptikusok kétségei azonban buborékok gyanánt szétpattannak, ha megállapítást nyer, — Szende mindenütt hivatalos jelentésekre hivatkozik — hogy a frontról kivont és a Magyarországra indított csapattestek mindegyike zárt sorokban, a fegyelem minden külső és belső jele és tünete mellett, összes fegyvereikkel vállalkoztak a viharos odysseára, a szétmarcangolt osztrák tartományok zilált jogrendjén át, a fejetlen vagy ellenséges érzelmű helyi hatóságok anarchikus intézkedései közepett, tótágast állított közlekedési viszonyok között, egy szociális és politikai agóniában vergődő birodalmon keresztül, amelyet mindenütt elleptek már a hullaférgék és a dögbogarak. A magyar seregrészeknek ezen anabázisai, amíg elérték a magyar határállomást, hőskölteményszerű epizódokban vonulnak el szemeink előtt, a szerző leírásaiban. Ezzel a hőskölteménnyel, ezekkel a kalandos és vakmerő odysseákkal majdnem egyidőben a háború végső óráiban még egy nagyobbszabású hősköltemény, egy valóságos magyar Iliász bonta-

kozik ki Szende rideg adatközléseiben és hivatkozásaiban: a tűzvonalban, tartalékok nélkül maradt magyar csapattesteknek reménytelen heroizmusa a brit-francia gyalogsággal szemben. Október 31-én, amikor a lógósok, a pesti csőcselék és a hadi neurózis megdöntötte a törvényes kormányt Budapesten, „honvédek szétroncsolt, véres, hörgő tömege utolsó ellentámadásra dolgozza magát a Sisemolt kúpja körül dühöngő tűzorkánon keresztül a befészkelődött francia rohamcsapatok ellen. Elkéseredett kézigránátharc után megtizedelt századaikkal még utoljára a honvédek maradnak felül... Két zászlóaljuk 70—120 emberre olvadt össze“. Csak egy példát kaptunk ki szerző megható adatainak tömértelen sokaságából. A másikra: a 11. honvéd lovashadosztály október 31-én „rögtöni elszállítását kéri a magyar határra azzal, hogy ha kívánsága nem teljesülne, néhány órán belül tisztjei nélkül indul a haza védelmére“. „Később ezek a csapatok tisztjeiknek engedelmességre a legteljesebb rendben, virágdíszesen, énekelve, feszesen meneteltek át Klagenfurton, mint egy megnyert ütközet után.“ A nemzeti érzés hatalmára és Károlyiék hazatérési propagandájára íme, Komhaber tábornok jelentése: „Beérkező csapat-szállítmányok izgatott hangulata növekvőben. Az utolsó emberig el vannak szánva, hogy Magyarországot harcoljanak, de csak a haza határain. Kioztatás és rábeszélés csak csekély eredménnyel jár.“ Hogy Görgei Artúr tábornoknak hasonlóan nagyszerű fogalomzavaró eseményekről írt finom megkülönböztetését idézzük, a „vak engedelmisség“, amely a tűzvonalbeli katonaság magaviseletét jellemezte, s „az okoskodó engedelmisség“, amely a tartalék és a hadtáp állományának lelkiállapotát zavarta fel, vajjon mivégre vezetett? Az első arra, hogy Linder az utóvédharcokban visszavonuló frontsereggel a pacifizmus nevében letétette a fegyvert, a főparancsnokság minden tiltakozása ellenére. A második, hogy a határállomásokon leleskedő borzas pesti propaganda a katonáktól kicsalta fegyvereiket vagy szétkergette őket. Linder hírhedt és sommás leszerelési akciója: „nem akarok többé katonát látni“. Így veszett el a haza és így veszett el még a becsület is.

Szende munkájának politikai része hézagossabb és töredékesebb. A sixtusi békekísérletől egészen a belgrádi „katonai egyezményig“ viszi témáját, illetve dolgozza fel a vonatkozó külpolitikai irodalmat, sőt függelék gyanánt a Millerand-féle kísérőlevél külpolitikai kereteinek ismertetéséig halad. A belső frontbomlás és a kettős monarchia külpolitikai viszonyainak szimultán tárgyalása és viszonyítása sokkal, de sokkal bonyolultabb feladat, mint a katonai katasztrófa fényeinek és okozó és kísérő körülményeinek mozaikszerű rajza, ahol tény kapcsolódik ténybe, vagy ahol jelenségek futnak egymás mellett párhuzamosan, amelyek azonban egyazon forrásból erednek. Az ancien regime felelőssége a kül- és belpolitikai vonalon pontosabban követhető, mondhatni, tettenérhető.

Nem szándékozunk vitát kelteni, éppen azért nem is bocsátunk a romlás tárgyi elemzésébe, ami nemcsak feladatunkat múltná felül, hanem talán illetékességünket és avatottságunkat is. A kettős monarchia felbomlásában és a történelmi Magyarország szétdarab-

lásával a szervei hibák és tökéletlenségek (nemzetiségi kérdés, beteg parlamentarizmus, szociális elmaradottság) éppoly szerepet játszottak, mint a háborús külpolitika gyarló vezetése (olasz beavatkozás, lengyel kérdés, a szövetségi hűség romantikájának győzelme a tengeralattjáró hadviselés ügyében és a cári Oroszország összeomlása után, a dinasztia és népei önfenntartási ösztönéből gerjedező különbéke kísérletekkel szemben stb.) s az ország belső kormányzati irányán érvényesült ingadozás és tehetetlenség. Sokat lehetne írni arról a gyászos abszurdumról, hogy a politikai rögtönzések szeszélyes fordulatai miként idézték elő azt a helyzetet, amelyben végül, október 30-án, se Tisza férfias erélye, se Andrassy reformpolitikája nem érvényesülhetett, hogy a különben zseniális pénzügyminiszter, de mosolygó és elvtelen Wekerle miként zavarta össze a forradalom megelőzésének e két lehetőségét s oldotta fel kényelmes és rothadt paktumainak sorozatában, hogy végül se az energia nem maradt meg s a politikai és szociális reformok is elkéstek. Az ancien regime számlájára írandó, hogy a háborús kitartást a húr megpattanásáig feszítette, hogy a különbéke akció akkor jött (október 26.), mikor a Magyarország bőrére spekuláló ellenség már diplomáciailag bizonyos tekintetben birtokban érezhette magát; hogy Károly császár október 16-i manifestuma népeinek önkormányzati joggal fölruházásáról, már nem a föderatív átszervezést segítette elő, hanem siettetta a birodalom szétesését, hogy Tiszának október 17-i beszéde („ezt a háborút elvesztettük“) nyers igazmondásának hótiszta motívumaiból fakadt ugyan, de hatása az országra és a hadrakelt seregre nézve éppoly riasztó volt, mint IV. Károlynak október 29-i parancsa, amely az államforma kérdésében plebiscitumot rendelt el az egyes csapatoknál. Céltalan kísérlet volna elmélkedni Andrassy különbéke lépésének lehetőségeiről és esélyeiről a kárunkra létesült diplomáciai fait accompli keretében. Eltekintve a De Vaux-féle sürgönytől, amit Szende is idéz, az a tény, hogy Franciaországban és Angliában az utolsó percig befolyásos tényezők akarták fenntartani a dunai népek gazdasági egységét és a Habsburg-monarchiát jelentékeny átszervezésekkel és bizonyos területi áldozatokkal, hogy a Temps október 31-i vezércikke óvta a szövetségeseket „győzelmük végzetes következményeitől és konzekvenciáinak könyörtelen levonásától a monarchiával szemben“ s a szerző által felsorolt egyéb szimptomák, azt látszanak bizonyítani, hogy Andrassy különbéke lépése nem henye illúziók gyümölcse volt. Természetes, hogy nem Magyarország államterületi integritásán volt a hangsúly, hanem a monarchia népeinek együvé tartásán, a Habsburg-uralkodócsalád alatt.

A kérdés az volt, hogy a felforgató elemek rohamai ellen tudja-e magát tartani a monarchia, elsősorban a monarchia szíve, Magyarország, az olasz offenzíva végéig, a fegyverszünetig, azaz Andrassy békelépésének pozitív eredményéig? Ha megfontoljuk azt, hogy a Diaz-Padoglio-Weber-féle fegyverszüneti egyezmény, Szende megállapítása szerint is, a monarchia összes arcvonalaira kiterjedt s hogy az olasz vezérkar e fegyverszünet föltételeinek megszabásánál a Versailles! haditanács egyszerű végrehajtó szerve volt, akkor nem nehéz

elfogadnunk azt a feltevést, hogy a monarchia és Magyarország sorsa főképpen, azaz szinte kizárólag a belső államrend szilárdságán fordult meg. Felelni tartozunk tehát újból arra a kérdésre, hogy forradalom volt-e, erőszakos hatalomátvétel volt-e október 31-e, vagy elemi, irracionális elemekben fogantatott, elkerülhetetlen és megállíthatatlan debacle? Úrrá tudott volna-e lenni egy erőskezű, bátor kormány a szubverzív erőcsoportokon, vagy sorsunk meg volt már pecsételve az állami szervek megbénulásával, a karhatalom felbomlásával, a morbid békevágyban s az idegek végső elhasznátságában?

LUKACHICH GÉZA BÁRÓ altábornagy, aki elsőrendű tanúja ennek a pernek, mert a budapesti karhatalmi erők főparancsnoka volt, vájjon mit szól erre a kérdésre, mint mondani szokás, mit hozhat fel mentiségére? Mellőzzük művének (Magyarország megcsonkításának okai, Nyukosz kiadás) a forradalom előzményeire, távolabbi okaira vonatkozó tünődéseit, amelyek többé-kevésbé érdekes szempontú, retrospektív szemlélet termékei, kútffőértékük azonban alig több bizonyos adatokkal operáló publicisztikánál. Lukachich könyvének perrendszerű fontossága a maga szereplésének és tanúinak meghiteltetése. Könyvének lényege az, hogy a monarchia emberéletben és nyersanyagban, főleg élelmiszerekben a végponton tartott már 19x8 tavaszán; hogy a tömegekben felülkerekedett a mindenáron való békekötés vágya; hogy a hadsereg fegyelme, főleg a pótkeretekben és a menetalakulatokban teljesen csődöt mondott, mert éheztek, mert az Oroszországból visszaözönlő hadifoglyok elterjesztették köztük az ázsiai szocializmus pestisét, mert a piavei támadás siralmas összeomlása lelkiükben megrendítette a hadvezetés rátermettségében és lelkiismeretességében vetett hitet, mert augusztus 9-e után elpárolgott a németek verhetetlenségének nimbusza, mert a halálos ítéletek végrehajtásának jogát épp a legváltásosabb időkben elragadták a parancsnokok kezéből, mert a kormányhatalom valami csökönyös optimizmussal húzódozott az erősebb rendszabályoktól a defaitisták és galileisták érdekében. Károlyi Mihály úgyszólván mentelmi jogot élvezett pacifista és destruktív üzelmeire. Amikor Lukachich legfelsőbb parancsra átvenni kényszerült október 26-án hajnalban a budapesti katonai parancsnokságot, amelynek joghatósága a IV. hadtest egész körletére kiterjedt, vállalkozása a jogrend fenntartására már alig volt más, — az illusztris szerző vallomása szerint — mint egy Curtius-ugrás a szakadékba. Ha meghagyják őt abban a hatáskörében, amelyre a frontról elszólították hadosztálya éléről (az összes magyarországi pótkeretek és itt állomásozó egységek parancsnoksága) az 1918 tavaszi munkásmozgalmak elfojtására, szerző kezeskedik a rend fenntartásáért és az állam védelméért. Néhány heti derék munkája után azonban visszaküldték a 20-ik divízió élére, ahol katonai energiájának hírnevét megalapozta. Amikor az egyetemes megrendülés legkísértetiesebb évadján újból a budapesti posztra állítják, már szakadoztak a törvényes hatalom abroncsai s egy lemondott, pusztá ügyvezetésre szorító kormány veszendő tekintélye állt csak mögötte, közös hadügyminisztériumi lábatlanko-

dásokkal, kietlen hatásköri kanapéperekkel, szánelmas személyi intrikákkal és féltékenykedésekkel.

Lukachich részletesen elmondja, hogy közvetlen katonai szemléi minő balsejtelmeket ébresztettek benne vállalkozásának sikere iránt, hogy a fővárosban tartózkodó karhatalmi alakulatok mennyire szét voltak zilálva s mily helytelen volt nyilvántartásuk, hogy a riadó-készültségek mozgósítása a helyőrség célszerűtlen elosztása miatt mennyire bonyolult volt és tökéletlen s végül — minél inkább mélyült a válság — annál jobban fogyott a kétségtelenül megbízható csapatok száma, hogy végül nem maradt kezeügyében más eszköz, mint a bosnyák laktanya legénysége és a honvédtanezred, hogy a vidékről a mételyezetlen katonaságnak felhozatala a fővárosba éppen szerzőnk megbízatásának elkésett volta miatt odázódott s végül a rendőrségnek fegyelmi összeomlása után már a megbízhatóknak ismert honvédtanezred és bosnyákok is hogyan dezertáltak zászlóik alól. Lukachich személyes felelősségének határai így zsugorodnak össze kisebb körökre. Bizonyára igaza van, amikor elutasítja magától a búnbak szerepét, azt, hogy mások is reá rakják a maguk felelősségének terhét s hogy minden utólagos hősködés most e bátor katona kardbojtjához akarja törölni a maga bűnének mocsokját. Az októberták pláne — mint Lukachich sajtóperében tették — számonkérlik tőle, miért nem lövette föbe őket, holott megérdemelték volna s a puskák is töltve voltak, csak a karhatalmi főparancsnok vezényszavát várták. Ez a sívár prókátorfogás bizonyára zavarbaejtette az öreg katonát. Mit válaszolhatott volna ezekre a sületlenségekre? Miközben bizonyosan el-eltanakodik magában a sors ily furcsa hullámzásain és az ügyvédi rabulisztika színpalhasogató mutatványain, talán nem veszi zokon, ha könyve elolvasta után néhány megjegyzésre bátorokodunk az ő szereplésével kapcsolatban.

A politikai, szociális és katonai fegyelem alapjai október végén már recsegték-ropoztak. A karhatalmi parancsnok feladata valóban több volt mint nehéz. De nem élt-e át ugyanilyen válságokat a francia hadsereg, Nivelle nagy ofifenzívájának összeomlása után? Nem végzett-e alapos aknamunkát a mindenáron való békevággy és a defaitizmus a francia társadalomban is, amikor a Chemin des dames-i nagy nemzeti vállalkozás oly szomorú véget ért? Egész hadosztályokat kellett megtizedelni és kivonni a frontról. Amikor utóbb az öreg Tigrist, Clemenceaut felelősségre vonták vérengzéseiért, Cicero halhatatlan szavait idézte a catilina-i összeesküvés elfojtása után: Non servavi legem, séd iuro, quod servaverim rém publicam. Van egy fajta bátorság, amelyet Napoleon, a katonaiélek nagy ismerője, éjféli bátorságnak nevezett: az a bátorság, amely a lelkek megrendülésének, az egyetemes pániknak perceiben sem veszíti el a pillanat teendőjének ihletét. Hogy fölért-e Lukachich tábornok erre a szokatlan magaslatra, amelyről egyedül lehetett volna megmenteni a rendet s vele az országot, azt kérje számon önmagától. Megtett-e minden lehető, amikor a lehetetlent is meg kellett volna kísérelnie? Nem volt-e idő és mód, hogy a tényleges és hazafias érzelmű tartalékos tiszteket összegyűjtse, megszervezze, fölfegy-

verezze és feltétlen megbízhatóságú karhatalmi különítménnyé kiképezze? Az az érzésünk, hogy e bátor katona is megzavarodott a magyar politikai helyzet boszorkányos fordulataitól s túlságosan alkalmazkodott megbízatásának bürokratikus kereteihez. A cselekvő ember, aki érzi, hogy bizonyos pillanatokban történelmi jelentőségű dolgokat művel, önként, saját felelősségére kilép hivatalának, vagy megbízatásának konvencionális formái közül s cselekszik a pillanat ihletében, mint Kossuth Lajos mondta, a helyzet komor nagyszerűségének átérzése alatt. Ha Lukachich és azok, akiknek kezében akkor mégis csak volt hatalom, így fogják fel feladatukat, akkor talán ma nem kellene azon merengeniük, hogy miért veszett el az ország?

PETHŐ SÁNDOR